

HAKİKİ KÖPRÜLÜ

A. CAFEROĞLU

Üstâdın yetmişaltı yıllık ömrünü, uğruna harcadığı Türk kültürünün çeşitli sahalardaki faaliyetini, bütünü ile bir çırpıda ihâta etmek, ona gereken değeri biçmek, doğrusu o kadar da kolay değildir. Köprülü, Türkolojinin, geniş mânâsile bir çok dallarında kalem oynatmış, üniversitelerde onları geliştirmiş, gençlere aşılammış, sonra da kendine göre bir mektep kurmayı başarmıştır. Kendinde bulduğu ilim enerjisi kaynakları teşvikile, dar bir ihtisas sahasında kapanıp kalmamış, zayıf gördüğü Türkölük sahalalarının imdadına yetişerek, Türkolojinin bütün kollarını kolaçan etmeği şereflı bir meslek edinmiştir. Türk edebiyatı, dili ile, tarihi ile, dini ve etnolojisi ile, hattâ folklor ve halkıyatı ile, hep onun durmadan, yorulmadan üzerine eğildiği ve çevirdiği birer verimli saha olmuştur. En ufak makalesinden en büyük eserine kadar, ele aldığı konularını hep, edindiği avrupaî bir metodla işlemiş, ilk defa Türkiye’de mukayese yollu Türk edebiyatı birliği çadırını kurmuştur. Kendini bir nevi Türkolojinin mübeşşiri sayar, manivelasını kıskançlıkla, ellerinden bırakmazdı. Türk’e kendi öz kültürünü mâletmeğe çalışırdı. Rûhan milliyetçi idi. Eserlerine tatbik ettiği metoda bu rengi vermiş, bundan dolayı da millî bir araştırmacı vasfını kazanmıştır. Ermeniliđe, bir kültür mirası olarak yakıştırılmak istenen saz şairi «âşık»ları, divan edebiyatı ile halk edebiyatı arasında yer almış millî bir Türk edebiyatı nev’i olarak kabul etmiş ve ettirmiştir. Bir aralık folklor sahasını da elinden bırakmadı. O, profesör Martin Hartmann’ın dediği gibi “ince vücûda kondurulan heybetli başı ile, ilim âleminde rol oynamadığa davet edilmiş bir şahsiyetli kişi idi”.¹

İşte bu nârin vücûdun heybetli başı, 1890 yılında anadan doğmuş, ölümünün bir kaç yıl öncesine kadar, şefkatli annesi Hatice Hanım’ın, maddî ve manevî himâyesinde yaşamış, hizmetini ilme esirgememiştir.

¹ Martin Hartmann, *Dichter der neuen Türkei, Urkunden und Untersuchungen zur Geistesentwicklung des heutigen Oriënts*, Heft 3, Berlin 1919, s. 91.

Hatice Hanım, Köprülü soyundan büyük evlâdlar yetiştiren Türk annelerinden biri idi. Öyle bir anne ki, oğlu Mehmed Fuad'm yaşını almış bir âlim, hattâ aile reisi olmasına rağmen, yüksek duvarlarla çevrili, surlu-kaleli, Akbıyık mahallesinin leb-i deryâ yalısının demir kapısı kapanıncaya kadar, istirahatata çekilmez, oğlunun yolunu, dönüşünü bekler dururdu. Hattâ, çalışma odasındaki ışıklar sönmekten gözüne uyku girmezdi. Bir anne ki, oğlunun gölgesi ve ruhu ile beraberdi. Kimseye itimadı yoktu, oğlunun üzerine titrer dururdu. İlle de oğlu Fuad, ya yanında, ya da yalının içerisinde bulunacaktı. Evin tek mihverî ve çarhı Fuad idi. Otuz kırk yaşlarında bile, elbisesinin Hatice Hanım tarafından alınıp terzi mektebinde dikildiğini bilenlerdenim. Çalışma imkânlarının kısılmaması ve engellenmemesi yolunda, bütün tedbirlere baş vurulur, herşeyi annesi tarafından hazırlanırdı. Torunlarının yetişmesinde çok büyük emeği var idi.

Üstad Fuad Bey de annesinin şefkatli endişelerine sadâkat karşılığı ile bağlı bulunmakta idi. Asla sözünden çıkmaz, zaman zaman zuhur eden ithamlarını sükûnetle karşılardı. Anne-oğul arasındaki muhabbet ve şefkat karşılıklı idi. Ancak Fuad'ın bütün hayatı boyunca bir dert ortağı olmadığı halde, annesinin endişe ortaklığını ben yapardım. Zaman zaman, oğlunun içe attığı dertlere ve yersiz saydığı ithamlı tenkidlere yanan anne, sohbet yollu içini açar, benimle dertleşirdi. Hele oğlunun basına intikal eden ve velvele koparan ilmî münakaşa ve mücadeleleri, nahif anneyi sarar, o da âdetâ gurur hastalığına tutulurdu.

Oğlunun fazlasıyla atak olduğunu pekâlâ bilir, fakat genç dimağın körpe Fuad'a aşıladığı cesaret hamlelerini durdurmak istemezdi. Ana, bir defa oğlunun çalışma zevkini tatmakla o da bu hamura dalmış, karışmıştır. Buna göre de en çok kaçındığı nokta bu idi. Hayatını merhamet ve acıma nedir bilmeden okuma, yazma ve ilmî didinmelere vererek, durmadan kalem oynatan ve genç yaşına rağmen büyük âlim ve mütefekkir rütbesine erişen oğlunu durdurmak, belki de aileye bir keder kaynağı olabilirdi. Oğlundan habersiz bütün eserlerini okumuş, her noktasını inceleyerek oğlunun gerçek âlimliğine iman getirmişti. Durmadan oğlundan gururla bahseder, hem baba, hem ana soyundaki şâirleri tarif eder dururdu. Avrupa türkologları onu büyük Mustafa Fâzıl Paşa'nın torunlarından sayar, hattâ Fuad ile Fâzıl Paşa arasında, fizikî yapı bakımından bir nevi hat akrabalığı ve benzerliğini bulurlardı². Baba tarafında, arapça şiirler yazan Abdullah Paşa ile Esad

² Martin Hartmann; *Aus der neueren osmanischen Dichtung*, Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen zu Berlin, XIX, Westasiatische Studien, Berlin 1916, s. 44.

Paşa gibi şairler vardı. Annesi kuşağından ise, kendinden edindiğim bilgiye göre, üç tanınan ve bilinen Osmanlı şâiri bulunmakta idi. Hatice Hanım kendisi de, meşhur mizah şairlerinden Eşref'i ezbere bilir, daima «cité» ederdi. İşte bu kadar hânedan ve sabırlı bir anne, evlendiği tarihten ölümüne kadar, seksenbeşlik yaşın ağırlığına rağmen, yine de oğlu Fuad'la yaşar, onun en ufak hareketini takib ederdi.

Fuad Bey daha 1916 yıllarında Avrupa türkologları eserlerinde Türkiye'nin, küçük çapta da olsa, tanınmış yazar, şair ve mütefekkir şahsiyetlerinden birisi olmuştur. 1913'de Dârülfünûn'â müderris olarak tayin edilmiş, o andan ta hayata gözünü kapayınca kadar Türk kültür tarihi yolculuğuna çıkmıştır. Gordlevskiy'e göre Fuad Bey'in, kültür yönünden hazırlıkları tam ve yerinde idi. O, bir avrupalı bilgine göre, hem doğu, hem de batı ilimleri ile yoğrulmuş bir fikir adamı idi³. Başladığı Türk edebiyatı tarihi tedrisatı, fikir ve düşünceleri ile denkleştirilmiştir. O, tasavvuf edebiyatının ilk kurucusu ve araştırmacılarından. Bütün bunların fevkinde, kendisini araştıran Avrupa bilgilerinin ittifak ettikleri veçhile, Fuad Bey vatanını seven ve ona daima inanan, sıcak ruhlu bir şair, edib ve yazar olmuştur. Bu yüzden üzerinde titreyeni, yalnız anası olmamış, vatanı ve mütefekkir arkadaşları da ona karşı aynı sıcak sempatiyi beslemişlerdir.

Şahsen Fuad Bey'i, 1920 yılının yazında tanıdım. Daha o zamanlar da şöhreti Azerbaycan aydınlar topluluğunu sarmış, hakkında hayli bir şahsiyetlik fikrini bile doğurmuştu. Rusya üniversitelerinde çeşitli fikir hareketlerine katılmış, kır ve beyaz saçlı, bazen perişan kılıklı profesörler tanımış olduğumdan, itiraf edeyim ki, üstadla ilk tanışıklığım, üzerimde tahmin ve hayâl ettiğim tesiri bırakmamıştı. Ben, onu hayalhânemde, dev cüsseli, dağınık kır saçlı, gözlüklü, ilim edâlî büyük bir âlim olarak kurmuş ve inançla Millî Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sefiri, sonraları Komünistlere iltica eden, Yusuf Bey Vezirof ile beraber ziyaretine koşmuşum. Yüksek tahsilimde bana rehberlik etmesini reca ettim. Fikrine uyarak Dârülfünûn'un edebiyat bölümüne yazıldım ve üçbuçuk yıllık bir tahsilden sonra mezun oldum, Köprülüleştim.

1920 yılı büyük Rusya iç ihtilâli üzerine, istilâya uğrayan Türk illeri münevverlerinin ufak bir kısmı İstanbul'a iltica etmiş; bunlar gurbet eli dertlerine ve millî mâtemlerine merhemi Köprülü'nün yalısında

³ V. I. G o r d l e v s k i y , *Perehodnaya pora osmanskoy literatari*, Azerbaycanı Tëdkik ve Tettebbü Cemiyeti, Bakû 1926, s. 3 vd.

bulmuşlardı. Anadolu, Mustafa Kemal'in kızgın harekâtına sahne olması hasebile, istiklâl susuzluğunu giderme itibarını muhafaza etmekle beraber, ne de olsa teskin edici olmaktan uzaktı. Köprülü'nün evi ise işbu yükü seve seve üzerine almış bulunmakta idi. Her perşembe akşamı yalıda tertib edilen millî müzikli, hasbihalli toplantılar, vatani istilâyâ uğramışlar için, en iyi bir teselli kaynağı idi. Çeşitli dertli dostlar dışında⁴, Köprülü ocağına siyasî mâzili Türk ve ecnebi aydınları da katılmakta idiler. Daha sonraları Anadolu'nun Türklük lehine inkişafı, Köprülü mahfilinin kadrini arttırmış, bu yüzden çeşitli ilim sahası bilginleri de, ırk ve dil ayrılıklarına bakmadan, aynı eve akın etmekte idiler. Üstadın olgunlaşma devresine rastlayan bu ağır günlerde, çeşitli millî fikirler arasında en ağır basanı «Ziya Gökalpçılık» cereyanı idi. Geniş milliyetçiler arasında hayâlî Turan ve Turancılık gibi fikriyat altında perdelenen bu akım, müzik ve türkülerle ruhları tılıslamakta idi. Fakat, Fuad Bey zamanın, orta malı derecesine indirilen bu hareketine karşı, soğuk ve durgun tavrı ile, aleyhte olduğunu ih-sas etmiş gibi idi. O, aşağı yukarı aynı fikri, millî maneviyatın anah-tarı saydığı mukayeseli Türk edebiyatı havası ve sistemi içerisinde gerçekleştirmeye yolunu tutmuş idi. Prof. J. Mordtmann'm⁵ kendisine araştırmalarında kabiliyeti hasebi ile «müctehid» unvanını taktığı üstad F. Köprülü bu konuda gerçek bir edebiyatçı ve tarihçi idi. Tedrisâtını Dârülfunûn ve Üniversitelerde yaptığı bu konuyu, o bir kül olarak ele almış, Türk kültürü çerçevesi içerisinde tedris etmiştir. Çünkü edebiyat, millî kültür hamurundan yoğrulmuş hakikî bir madde idi. Ve bu iki saha birbirini tamamlayan müşterek bir fikir mahsülü idiler. Bundan dolayı Köprülü için ayrı bir Azerbaycan veya Türkistan edebiyatları mevcut olmamış, J. Németh'in de dediği gibi⁶, yalnız umum bir Türk edebiyatı birliği ve varlığı olmuştur. «İttihad ve Terakki» partisi ricâlinin bağına bastığı üstadın «*Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*» adlı eseri, Orta-Asya ile Anadolu arasında ilk fikir birliği köprüsünü kurma-ğa muvaffak olan ciddî bir fikir mahsülüdür. Bu eserde Türkistan'ın mutasavvıf dervişi Ahmed Yesevî, nihayet F. Köprülü delâletile, öz kardeşi Yunus Emre'ye Anadolu'da kavuşmuştur. Birbirinden ayrılmaz

⁴ A. Caferoğlu, *Bilinmeyen tarafları ile üstad Fuad Köprülü*, Türk Kültürü, nr. 47, Ankara 1968, s. 94.

⁵ A. Djafferoğlu, *Die türkische Sprachforschung und Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü*, Der Neue Oriat, Berlin 1929, Aug.-Sept., s. 41.

⁶ J. Németh, *Körösi Csoma Archivum*, Budapest, 1924, s. 280-332 ve Th, *Menzel*, *azını mecmua*, 1927, s. 281-310.

olan bu iki şahsiyet, gerçek Türk tefekkür cevherinin ve Türk kültürünün hakikî kardeş ve ikiz simâları mesâbesinde idiler.

Fikriyatçı Türk toplumunun daha o zamana kadar görmediği ve işitmediği bu neviden bir araştırma, konu iç ve dış yapısı, hattâ metodu itibarı ile, çağın ilim gelenek ve ihtiyaçlarına cevap verecek ağırlıkta idi⁷. Başta tasavvuf ve din olmak üzere eser, iki birbirinden ayrı ve hattâ coğrafi yönden tecrid edilmiş Türk ülkeleri fikriyat ve kültürü arasındaki bağları, karşılaştırma yolu ile Türkçülüğü; konu itibarı ile ise Türk edebiyatı tarihi sahasını birleştirmiştir. Üstadın bu gaye uğruna, bîtaraf bir âlim sıfatı ile ortaya koyduğu «*Türk edebiyatı tarihi*» adlı diğer bir eseri, Türkolojinin cidden hatırı sayılır bir yeniliği olmuştur. Orhun, Uygur, Karahanlı, Kıpçak, Selçuklular vesâire gibi devlet medeniyetleri zencirlenmesi işbu eserde kendini bulmuş, kulakların adını duymak bile istemediği Türk kültür ve dil yâdigârları, birer birer dile getirilmekle mâzili ve köklü kültürümüzün ölmez hatıraları yeniden yaşatılmıştır. Diyebilirim ki, üstadın bu değerli eseri, değil yalnız Türkiye, hattâ bütün cihan için yeni idi. Yusuf Has Hâcib, Yuluğ Tiğın, Rabguzî, Tonyukuk, Manas, Dedem Korkut ve saire gibi, çeşitli Türk ülkeleri, tarihî ve millî şahsiyetleri ile yanyana efsânevi kahramanlar da bir dizi halinde ortaya çıkmış, Türkü uzak tarih ile yakından uğraşmağa sevk etmiştir. Türk gelenek, yasa, töre ve emsâli gibi hukuk prensipleri de Köprülü'nün kaleminde öz canını ve ruhunu bulmakta gecikmemiştir.

Gün geçtikçe olgunluk verimini arttıran ve millî Türk yazarlar muhitine bir nevi "Köprülü ilim zihniyeti"ni yerleştirmeye koyulan üstadın diğer Türk dili ve edebiyatına, geniş mânâsıyla Türkolojiye aid eserleri, kısmen büyük makaleleri, hangi millete mensub olursa olsun yurt dışı bilgin ve âlimler tarafından beğenilmiş, takdirle karşılanmıştır. Hattâ herhangi bir yabancı bilgine karşı giriştiği tenkid, bir hüccet olarak karşı taraf fikirlilerce kullanılır ve tenkidine değer verirlerdi. Hele tenkid edilen kimse Avrupa bilginlerince sevilmeyen bir kimse olursa, üstadın makaleleri elden ele dolaşır, tasvib edilirdi. Buna karşılık kendi öz anavatan muhiti ise, onu yadırgamağa, hattâ işi şahsiyata dökerek, istiskale bile kalkmıştır. Çok sabırlı olan üstad, birincilere kıymet vermek ve beraber çalışmakla, ikincileri başlangıçta ihmal etmiş, ilmî mesnedini bulunca, işi taarruza dökmüş, basını millî ilim mücadelesine sürüklemiştir. Bu suretle Türkiye basını, üstâda sütunla-

⁷ A. Caferoğlu, *Bilinmeyen tarafları ile üstad Fuad Köprülü, Türk Kültürü*, nr 47, 1966, s. 945.

rında yer vermekle, bir nevi kendisini desteklemek istemiş, şöhretinin yayılmasına hizmet etmiştir. Fikir ayrılıkları mücadelesinin ve krizinin başlangıç tarihi, takriben 1930 yıllarına rastlamaktadır. Ankara merkezinde, çeşitli millî araştırma "cemiyet"lerinin Atatürk teşvikile kılmılamağa başlaması, Köprülü'yü şahlandırmış, kendinin de bu yeni cereyanda pâye alması gerektiğini, basın yolu ile ihsas ettirmek istemiştir. Halbuki, Köprülü daha 1923 tarihinde, devlet ricâli ve hükümet erkânının dikkat nazarını çekmiş, ilmî formasyonuna lâıyk, devrin Maarif Vekili merhum Vâsıf Çınar'ın müsteşarlığına getirilmiş idi. Daha evvel, hatırladığıma göre, Dâmad Ferid Paşa hükümeti Maarif Nâzırı ma'hud Ali Kemal Bey tarafından, galiba üstadı susturmak gayesile kendisine birinci dereceden Maârif nişanı verilmiştir. Kısa süren bu vekâlet memuriyeti İstanbul Dârülfünûn'u ve Türkiye maarifi için oldukça hayırlı neticeler vermiştir. Bu kabilden olmak üzere memleketin temelli maarif teşkilâtı müesseselerinden sayılan Dârülmualimîn, Dârülmualimât, Galatasaray mektepleri idaresinin Dârülfunûn hocaları ellerine verilışı, yüksek mektep ile orta mektep arasındaki boşluğu doldurmuş gibi idi. Bu müesseselere tayin edilenler Prof. Mehmed Emin Erişirgil, Prof. Şekip Tunç ve Prof. Behçet Bey'ler idi. Türkiyat Enstitüsü de üstâdın müsteşarlığı zamanında kurulmuştur. Atatürk kültürcülüğü siyasetinin ilk merhalesine rastlayan bu devrede Fuad Bey, Riyâseticumhur köşkünün mümtaz ziyaretçilerinden idi. Türkiye'nin, fikrine fazlasile itibar edilen belki tek âlimi o idi. Atatürk de bu görüşü paylaşmakta idi. Lâkin bu itibar 1931' den itibaren yerini, bir takım gizli ve ütöpik ilim çekişmelerine bırakmak mecburiyetinde kaldı. Köprülü ise bu yeni, kısmen acaip teorilere kulak asacak yaradılıştâ değıldi. Mukayeseli araştırma metodlarına sâdik bilgin Köprülü, elbette skolastik bilginler âlemine karşı cephe almak mecburiyetinde kalacaktı, ve kaldı da. Her taraftan muarızlarla kuşatılarak, geniş saldırılara başlandı. 1932'de ilk defa Ankara'da toplanan «Birinci Türk Tarih kongresi» bu iki cereyanın çarpışmasına sahne oldu. Tarihçi geçiren bilginler bu kongrede tasfiye görmüş gibi oldular. Bir yıl sonra Dârülfunûn kapanınca, koca edebiyat fakültesinde sağlama çıkarılanların sayısı dört kişiyi aşmadı. Köprülü, Fakülte Dekanı olarak yeniden tayin edildi. Fakat yüksek tahsilli ve yabancı dil bilgisi olmadığından elaltından kendine destek olarak Reşid Rahmetî Arat, Türk dili ve edebiyatı kürsüsüne kontratlı profesör sıfatile getirildi. Sözüm ona bu çok saf delille, Köprülü inhizama uğratılmış olacaktı. Tarih ise bunun tam aksini ispat etti, koca Köprülü yine dokunulmaz bir âlim olarak yerinde kaldı.

Üniversite kuruluşundan bir-iki yıl önceki, basında yer almış olan ilim münakaşası, arkası kesilmeden yine de devam ediyordu. Dâvânın çilekeşi, genç Fuad Bey idi. Mübârek saldırdıkça saldırıyor, etrafa ilim göz dağı vermek istiyordu. Fakat karşı tarafın hazımsızlığı, nihayet galibiyeti maddî cepheden aramağa ve temine koyuldu. Bu sefer de Köprülü'nün yüksek tahsil görmediği bahanesi, ilmî mesned ve kaynak yerine geçti. Almakta olduğu 100 lira aslî maaşın, nizamsız ve usûlsüz olduğu, tedkik konusu oldu. Dârülfünûn emînince üç kişilik bir tedkik komisyonu kuruldu ve sonunda alınan maaşın kanun dışı bulunduğu, 90 aslî maaşa indirilmesine karar verildi. Bu suretle gûyâ Köprülü de cezalandırılmış oldu. Konu Büyük Millet Meclisine intikal edince, Köprülü'nün müdâfii merhum Ağaoğlu Ahmed kesilmişti. «Ne yaparsın, Köprülü'nün başı gövdesinden ayrılıp bir kaide üzerine konulacak olursa, yine de çehresinden ilim aktığı görülür» diyen merhum Ahmed Ağaoğlu, Köprülü aile ocağının sağlam dostlarından biri idi.

Fakat Köprülü'ye karşı çevirilen entrikalar, perde arkası çalışmalar, teşvikler bununla kalmadı. Mürettep,uydurma, plajı, çalma, hırsızlık gibi, gerçekte ilgisi asla olmayan ithamlar, Köprülü eserlerini sinsice kamufle edecek olan yağlı unsurlardan sayılırdı. Okadar ki, koca Maarif Vekâleti, Fuad Bey'in cehaletini, gûyâki yazdıklarının utanmadan iktibas edildiğini ispatlamak amacile «İslâm Ansiklopedisi»nin türkçe yayınlanması cihetini ele aldı, ve yazı heyeti başkanlığına da merhum Adnan Adıvar'ı getirdi. Centilmen bir bilgin olan merhum Adıvar bu gerçeği, vaktile arkadaşları huzurunda açiverdi, ve arkadaşlarından ihtiyatlı davranılmasını, ısrarla istedi. İsbata kalkışılan, Köprülü eserlerinin yabancı dildeki «İslâm Ansiklopedisi»nden alındığı merkezinde idi. Türkçesi çıkmağa başlayınca, aksine Fuad Bey'den maddeler istendi; o da bu vazifenin sahteliğini bildiği halde memnuniyetle kabul etti. Ne var ki makaleleri, maalesef sert bir polemik karakterde olduklarından, Avrupalı dostlarını bile incitmiştir.

Vatan içi mücadelenin en çirkinine 1939 yılında tertiblediğim jübile esnasında şâhid oldum. Üstad, devletteki hizmetinin 25. yılı münasebetile, bir jübile tertibini istedi. Derhal işe başlandı, komiteler kuruldu. Velinimetime, iyi bir hizmette bulunmak üzere, Maarif Vekâleti erkânını bu jübile merasimine davet ettimse de, herhangi bir şekilde karşılık görmek şöyle dursun, profesörlüğe terfiim Kâzım İsmail Gürkan'ınki ile beraber gönderildiği halde, benimki dört ay geciktirildi. Üstad yerine, ben cezalandırılmış oldum. Diğer buna benzer nâhoş olaylar da cereyan etmemiş değildir. Üzerinde, bana da ait olduklarından

fazlasile durmağa değmez. Çünkü madalyanın ters yüzü, yersiz ve lüzumsuz, hattâ tahkirâmiz ithamlara artık, sed çekebilecek bir kudret kesbetmişti. Köprülü'nün yüksek tahsilsizliği ithamına karşı: Heidelberg, Sorbonne, München, Atina, Karâşi ve emsâli üniversiteler, kendisine «Honoris Causae» doktorluk pâyesini vermekte gecikmediler. Bir şok tesiri bırakan bu büyük ilim üvanı, elbette Türkiye Cumhuriyeti hükümetini uyarmamış değildir. Üstâdın şerefine tertiplenen çeşitli şeref ziyafetlerinin, bu uyarda rolü olmamış değildir. Ünvanları ile büyük bir Türk mütefekkeri pâyesine yükseltilen üstad, dost, arkadaş ve talebelerinin göğsünü kabartırken, türedi bilginlerin susmasına ve sinmesine yaramıştı.

Üstâdı yakından tanıyanlar onu, tab'an pek haşin sayarlardı. Çatık kaşlı olmağa ve görünmeğe pek hevesli idi. Lâkin yumuşak kalpliliği ve insan severliği, yüzündeki sertlik ve inatçılık çizgilerini daima yumuşatır, insancıl yapardı. Derslerinde ciddî idi. Şakayı dahi bu çerçevede içerisinde almaktan zevk duyardı. Türedilere karşı müsamaha nedir bilmediği halde, az zaman sonra, yumuşar, hattâ onlarla dost bile olurdu. Alayı pek severdi. Yine de hesap ve defteri elinden bırakmazdı. Ne kimseyi incitir, ne de kimseye kefil olurdu. Merhum babasının bir kefâlet yüzünden ev eşyasına haciz konulduğunu gören üstad, bu adlî olaydan o kadar tiksinimişti ki, lafını bile ağzına almazdı. Cenaze merasimlerine katılırken kaçır, huylanırdı. Arkadaş ve dost düşkünü idi. Vaktile merhum Kilisli Rifat'la benim uzun süren vekâlet emirliğimiz sırasında, her ikimizin de kadrosunu muhafaza ettirdi. Bu merhameti ile, iki arkadaşını acıklı hayattan kurtarmıştır. Dost tavassutlarına kolayca kanar, kimseyi red etmek istemezdi. Evde, aile içerisinde tatlı sohbetli ve neşeli idi. İşte, üstad öyle bir âlicenab insan kişisi idi.

Üzerimdeki emeği ve yetişmemdeki ölçülmez himâyesi, beni veli-nimetime karşı minnetdar bırakan ölmez üstadımın yazılmağa değer daha bir çok tarafları vardır. Hele eserlerinin bir kül halinde incelenmesi ve tasnifi çok uzun çalışmalara bağlıdır. Benim burada ele aldığım ve üstünkörü temas ettiklerim pek az hususu göz önünde tutmuştur. 46 yıl gibi uzun bir ömürlük zaman içerisinde, ailesinin ve hattâ soy-sopunun bir nevi "muhabir" üyesi sayıldığımdan aziz üstadımın Türkolojinin cidden gerçek bir imamı olduğunu iftiharla yad etmeği kendime şerefli bir vicdan borcu bilirim.

Üstad Fuad Köprülü, hem çalışmasını, hem de çalıştırmasını pek iyi bilen mütefekker bir âlim idi. Durmadan okur, didinir, notlar

alırdı. Sahası pek geniş idi. Kurduğu Türkiyat Enstitüsü Mecmuası, bütün isteklere cevap verir çeşnide ve kıratta idi. Etrafına bütün Türk dünyası fikir adamlarını toplamış, millî saha çalışmalarında, herkesi himâye ederdi. Herkese vazife verir, tercümelet yaptırdı. Hepimiz âdetâ seferber edilmiş, onun rehberliğine verilmişdik. Merhum hocamız Râgıb Hulûsi macarcadan, Abdülkadir İnan rusçadan, Kıvâmeddin Burslan ve Kilisli Rifat Bey arabcadan, Hasan Ortekin ve ben ruscadan tercümelet yaparak, Türkolojiye ait dünya basını, İstanbul Türkiyat Enstitüsü hazinesine istife çalışıyorduk. Parasız, pulsuz yapılan bu çalışmalar, hâlâ zamanımıza kadar kıymetini muhafaza ederek, kaynak rolünü oynamaktadır. Üstad bu kabil çalışmaların âşığı idi, kendisi de tahminin fevkinde çalışkan ve faal idi. İcabında günlerce yazı masası başından ayrılmaz, ilmî mesâisini tamamlamağa çalışırdı. Velûd bir kalemşor idi. Üstadın ölümü, şüphesiz uzun zaman ilmin kederi olmaktan kurtulamıyacaktı. Kim ne derse desin, sözün tam mânâsile âlim, bilgin ve mütefekkiridi.

Zamanında, kurmuş olduğu Türkiyat Enstitüsü arı kovanı gibi işlerdi. Sabahın 9 'undan akşama kadar, giren çıkan, ilim arayanların sayısı belli değildi. Pazartesileri çeşitli bilginler, Türkoloji sahasına yeni katılmak isteyenler, hep üstadın etrafında toplanır, seminerimsi münakaşalara dalarlardı. Yeni yayınlardan bu vesile ile haberdar olurduk. Biraralık Ülkü mecmuasının müdürlüğünde, yine bu Pazartesi toplantılarda konuşmalar yapar, dergiye ilmî bir veche vermeğe çalışırdık. Bu hususta üstadı kolayca kandırabilirdik.

Üstadın fevkalâde zengin denecek kadar bir kütüphanesi vardı. Oraya giren herhangi bir kitap, bir daha dışarıya çıkamazdı. İstendiğinde "bugün, yarın" vaadleri ile, sürüncemede bırakılır, eninde sonunda kütüphanenin hapis malı sayılırdı. İyi ve dost misafirlerini de burada kabûl ederdi. İlmî haberler alışverişine bayılırdı. Göremediklerini duyunca derhal not alır, sahasına kordu. İlimde pek haris idi. Sevmediği âlimlerin eserlerini ve notlarını elaltından toplatır, gizlice okurdu. Zamanı gelince bunları cehalet mesnedi yerine geçer bir akça olarak kullanırdı.

Üstad fevkalâde velûddu. Kalemının ucuna saplanan konu, kolay kolay serbet bırakılmazdı. İşlenir ve yayınlanırdı. Bu hususta üstad, imrenilecek bir cesarete sahipti. Hakkındaki tenkidlere, akli yatınca hak verir ve bir fırsatla açıklardı. Çünkü üstad Latin vecizesine « ars longa, vita brevis » ("sanat ebedî, insan ise kısa ömürlüdür") hak vere-

rek, insanlığa, Türklüđe ebedi eserlerini; bize, kısa ömürlülere ise sâdece kendisine “ Tanrım gani gani rahmet eylesin ” duâsını miras olarak bırakmıştır. Bu ilim şamanma ben de talebesi, arkadaşı ve nihayet 46 yıllık hayat âşinâsı olarak, rahat kalbimle, ancak «rahat uyu aziz üştâdım » demekle, kendimi teselli etmiş olurum.